MURRAY BOOKCHIN EN DE SOCIALE ECOLOGIE

Roger Jacobs

Rode Emma • De Vrije Socialist

MURRAY BOOKCHIN EN DE SOCIALE ECOLOGIE

Roger Jacobs

Rode Emma • De Vrije Socialist
Amsterdam 1997

*Onder het motto **socialisme en vrijheid** organiseert de redactie van de voormalige **Vrije Socialist** een serie lezingen. De in deze brochure opgenomen tekst van Roger Jacobs is een enigszins bewerkte versie van de lezing die hij hield op 1 september 1996.*

MURRAY BOOKCHIN EN DE SOCIALE ECOLOGIE

Uitgave van
De Vrije Socialist
Postbus 713 - 1000 AS Amsterdam
Rode Emma
Postbus 11378 - 1001 GJ Amsterdam

Gezamenlijke telefoon 020-6120518
Gezamenlijke fax 020-6126790

In de brochure-reeks *socialisme en vrijheid* nr. 9
Prijs ƒ4,90

Vormgeving: Stichting Rode Emma - Amsterdam
Drukwerk: Kaboem - Amsterdam

ISBN 90-73249-17-1

Murray Bookchin en de sociale ecologie

INHOUD

Ter inleiding

Einde juli 1996 bezochten Johny Lenaerts* en ikzelf de Amerikaanse anarchistische eco-filosoof Murray Bookchin die samen met zijn levensgezellin Janet Biehl een ruim appartement deelt langs de grootste invalsweg van Burlington, hoofdstad van het noordoostelijke staatje Vermont vlak tegen de grens met Canada.

Le vieux lion de l'écologie sociale (zoals hij in een Canadees dagblad genoemd werd) heeft misschien een goed deel van zijn manen verloren, maar wij konden aan den lijve ondervinden dat zijn innerlijk vuur, dat garant stond voor 65 jaar ononderbroken barricadengevechten, nog steeds verre van uitgedoofd is.

Fysieke aftakeling die hem tot een leven in een rolstoel veroordeelde en politieke marginalisering als gevolg van de maatschappelijke restauratiebeweging vanaf de tweede helft van de tachtiger jaren hebben geen domper kunnen plaatsen op zijn eco-anarchistische overtuiging die hij met veel oratorisch talent en met soms overdreven polemische scherpte blijft verdedigen.

In vier opeenvolgende dagen van intense discussies hebben wij Murray Bookchin leren kennen als een gedreven en geëngageerd denker die zich ontpopt heeft tot de voornaamste denker van de hedendaagse anarchistische beweging.

Zelf raadde hij ons drie van zijn boeken aan om door te dringen tot de kern van zijn opvattingen: *Remaking society* (bedoeld als een algemene inleiding), *Urbanization without cities* (politiek) en *The philosophy of social ecology* (filosofie), telkens uitgegeven door Black Rose Books in Montreal.

---

* Johny Lenaerts en Roger Jacobs zijn beiden redacteur van het Belgische kwartaalblad *VerZ*. Meer over dit libertaire tijdschrift op bladzijde 20.

1. Biografie: het breken van de communistische schaal

Murray Bookchin groeide op in de quasi pre-moderne wereld van Oosteuropese, joodse en Italiaanse immigranten in de New Yorkse Bronx, waar hijzelf in 1921 het levenslicht zag. Hij benadrukt dat dit 'grootstedelijk' leefmilieu doordrongen was van pre-kapitalistische waarden, overgeërfd uit de Oude Wereld, die in schril contrast stonden met de rauwe kapitalistische praktijken in mijnen, werkplaatsen en fabrieken waarnaar men zich dagelijks moest begeven om in zijn levensonderhoud te voorzien. Deze gemeenschap, getekend door ontberingen en vervolgingen in het moederland maar tevens doordrongen van een Amerikaanse Hoop op een betere toekomst, vormde een gunstige voedingsbodem voor een hoog ontwikkeld klassebewustzijn. De Russische Revolutie van 1917 en de val van het gehate tsarenregime - jarenlang *het* symbool van redeloze onderdrukking - werden er dan ook met vreugde begroet: tot op het einde van de twintiger jaren kon het sowjet-regime rekenen op veel begrip en sympathie van vooral joodse migrantengemeenschappen in het buitenland.

Het was dan ook geen uitzonderlijk fenomeen dat de jonge Murray op negenjarige leeftijd lid werd van de communistische jeugdorganisatie. Nog in 1934 rapporteerde de latere anarchistische publicist Dwight Macdonald na zijn bezoek aan een New Yorks communistisch recreatiecentrum dat '99 tot 100 procent' van de aanwezigen van joodse origine waren. Ook Murray is van joods-Russische afkomst: zijn grootmoeder vocht nog in de tachtiger jaren van de voorgaande eeuw in de rangen van de populisten tegen het tsaristische regime.

Datzelfde jaar 1934 luidde echter een radicale ommekeer in in de politieke strategie van de Amerikaanse communisten: terwijl ze in de voorgaande jaren een gauchistische ultra-revolutionaire koers gevolgd hadden - waarbij zelfs de anarchisten voor reformisten uitgescholden werden - werd vanaf nu, op bevel van Stalin, de revolutie in de koelkast gezet. Te zamen met de sociaaldemocraten en progressieve burgerlijke krachten wilde men nu Volksfrontregeringen aan de macht brengen die de verdediging van de burgerlijke democratie tegen de dreiging van het opkomende fascisme als primaire doelstelling hadden. Deze strategie was succesvol in Frankrijk en Spanje, maar in dit laatste land had ze onverwachte gevolgen. Met het aan de macht komen van het Spaanse Volksfront in 1936 zagen ge-

radicaliseerde arbeiders en boeren de kans schoon om hun socialistisch programma door te voeren, hetgeen een militaire coup en vervolgens een burgeroorlog tot gevolg had. In deze burgeroorlog trok de Spaanse communistische partij de kaart van een alliantie met de gematigde democratische groepen en riep een halt toe aan de sociale revolutie die door de sterk gewortelde anarchisten en door dissidente marxisten op gang werd gebracht.

De lotgevallen van de Spaanse arbeiders en boeren werden in de Verenigde Staten - zoals in geheel links Europa en Amerika - op de voet gevolgd door de politiek bewuste arbeidersmilitanten. De 15-jarige Murray - zelf te jong om in Spanje te gaan vechten - was actief in de mobilisatie voor de Internationale Brigades, geldinzamelingen, de organisatie van solidariteitsmeetings en ... vechtpartijen met katholieke knokploegen die in Franco de Redder van de Spaanse Kerk zagen. Murray raakte in de loop van deze campagnes steeds meer gedesillusioneerd door de machtspolitiek van de communistische partij die haar revolutionaire missie volledig onderwierp aan Stalins geperverteerde visie op het socialisme. De Moskouprocessen - waarin de vroegere medestanders van Lenin terecht stonden voor zogenaamde anti-sowjetsamenzweringen - verdiepten nog zijn twijfel. Dat hij het uiteindelijk nog tot 1939 uithield binnen de communistische rangen, schrijft hij toe aan het communistisch engagement in het kader van de CIO, een nieuwe Amerikaanse vakbeweging met een militant eisenpro-

gramma die moeizaam probeerde een voet aan de grond te krijgen in nieuwe industrietakken als de auto-industrie. De communisten - waaronder de jonge Murray - traden op als de militante stoottroepen van de CIO in haar poging om de arbeiders uit de nieuwe industrieën te organiseren...

Het Hitler-Stalinpact van 1939 dat leidde tot de verdeling van Polen tussen Duitsland en de Sowjet-Unie, was echter de druppel die voor Murray de emmer deed overlopen. Hij werd lid van de trotzkistische beweging en probeerde als arbeidersmilitant - in de hoogovenindustrie - het controversiële trotzkistische standpunt te verdedigen dat de net uitgebroken wereldoorlog beschouwd moest worden als een strijd tussen twee imperialistische blokken waarvan de arbeidersklasse gebruik zou moeten maken om haar eigen revolutie door te voeren. Dit politiek programma werd hen niet in dank afgenomen, noch door het Amerikaanse patronaat, noch door de patriottisch ingestelde arbeiders, noch door de communisten die de handen in elkaar sloegen om de trotzkistische scheurmakers - zij doorbraken de informeel overeengekomen sociale 'godsvrede' die de oorlogseconomie ten goede moest komen - het vuur na aan de schenen te leggen. Tijdens zijn grotendeels clandestien politiek werk kwam Murray in contact met een uitgeweken Duitse trotzkist, Josef Weber, die overhoop lag met de stellingen van de officiële trotzkistische beweging. Had Trotzki immers niet vlak voor zijn dood een artikel geschreven waarin hij opriep de gehele marxistisch-leninistische doctrine te herzien, mocht de nieuwe oorlog niet uitlopen op een revolutionaire vloedgolf, zoals hij - in overeenstemming met de leninistische doctrine - voorspeld had? Deze theoretische visie, gecombineerd met de enthousiaste intrede van de Amerikaanse arbeidersklasse in het kapitalistische consumptieparadijs zoals Murray die meende waar te nemen na afloop van twee grote naoorlogse stakingen, deden hem zijn geloof in de revolutionaire rol van de arbeidersklasse verliezen.

Het marxisme als maatschappelijk analyse-instrument blijft Bookchin echter behouden en in de vijftiger jaren probeert hij aan de hand van intens bronnenonderzoek na te gaan hoe het kapitalisme vanuit zijn inherente groeilogica steeds meer maatschappelijke sectoren gaat doordringen en daardoor ook steeds meer schade toebrengt aan de 'menselijke ecologie'. In 1962 publiceert hij, in de vorm van een synthese, het resultaat van zijn onderzoek naar de effecten van deze uitdijende kapitaallogica onder de ti-

tel *Our synthetic environment*. Opmerkelijk aan dit boek is niet alleen dat het een half jaar eerder verschijnt dan Rachel Carsons *Dode lente* - algemeen beschouwd als het oorsprongsmanifest van het ecologische tijdperk - maar vooral ook dat het een veel vollediger beeld ophangt van de aan de gang zijnde ecologische destructie, terwijl het tevens de vinger legt op de maatschappelijke gronden van deze destructie. In tegenstelling tot Carson, die in laatste instantie pleit voor een andere wijze van denken over de natuur, wijst Bookchin op de maatschappelijke oorzaken van natuurvernietiging: de maatschappelijk vastgelegde wijzen waarop mensen met elkaar omgaan en de weerslag daarvan op de omgang met de natuur. In het slothoofdstuk van zijn boek houdt hij een opmerkelijk pleidooi voor de invoering van eco-technologieën en voor een radicale decentralisatie van het maatschappelijk leven.

In deze periode - we schrijven begin van de zestiger jaren - zoekt hij zowel theoretisch als politiek-organisatorisch aansluiting bij de anarchistische traditie, hetgeen hem in beide gevallen veel moeite kost: het anarchisme als georganiseerde beweging is op sterven na dood, terwijl de theoretische klassiekers van de beweging (onder andere Kropotkins *Fields, factories and workshops*) nauwelijks nog verkrijgbaar zijn. Enkele jaren later echter duikt Bookchin reeds op als woordvoerder van de anarchistische fractie binnen de Amerikaanse studentenbeweging SDS en wordt hij met zijn versie van het anarchisme - sociale ecologie - één van de krachtigste motoren achter de heropleving van de beweging in het post-68 tijdperk.

2. Sociale ecologie versus diepte-ecologie

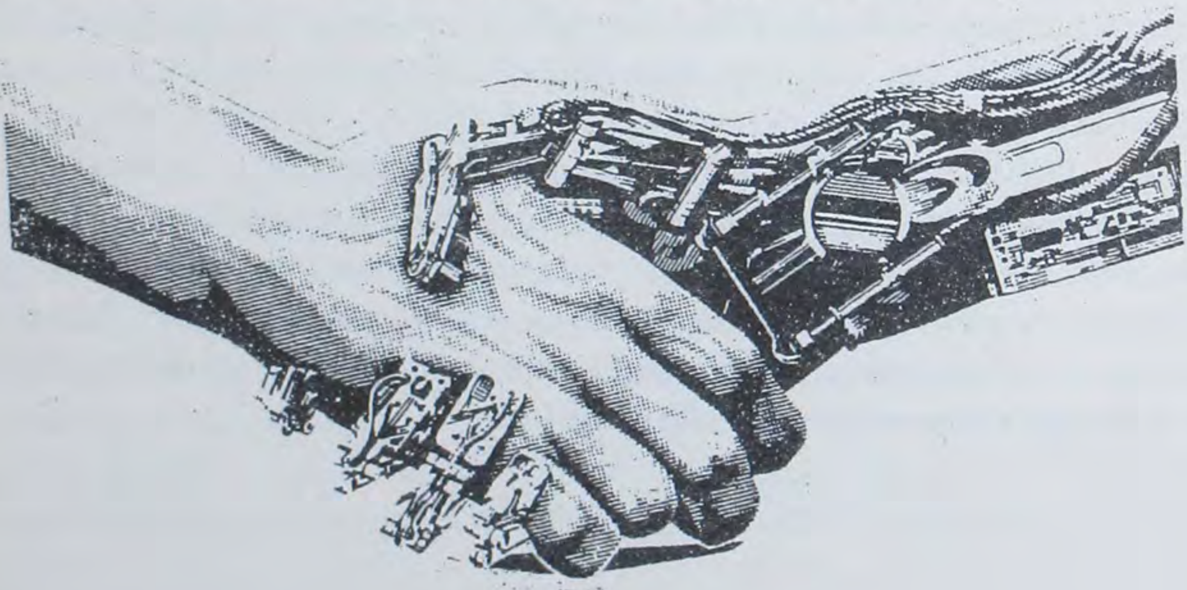
In een toonaangevend essay uit 1964 *Ecologie en revolutionair denken* verklaart Bookchin ecologie tot *de* bevrijdende wetenschap van deze tijd. Ook vroeger werd het revolutionaire politieke denken steeds voorafgegaan of begeleid door innoverende wetenschappelijke en/of filosofische denktranten die bressen sloegen in het heersende wereldbeeld: de astronomie bijvoorbeeld in de Renaissance of de natuurkunde tijdens de Verlichting. Al deze wetenschappen die eens *"aan de boeien der mensheid rukten"* hebben nu echter een ideologische functie gekregen - ze dienen om het bestaan van die ketenen te rekken door ze te vergulden.

In de periode na de tweede wereldoorlog werd hun functie dus overgenomen door de ecologie, de wetenschap van de natuurlijke evenwichten in het algemeen en van de mens-natuur harmonie in het bijzonder. Die ecologie leert ons dat we op een kritisch punt in de geschiedenis van de mens-natuur interactie aanbeland zijn. De mens is een schadelijke parasiet geworden die, tegelijkertijd met zijn gastheer, zichzelf aan het vernietigen is. Maar, benadrukt Bookchin, een soort verwordt slechts tot verderfelijke parasiet onder welbepaalde omstandigheden, terwijl diezelfde soort onder andere omstandigheden het milieu had kunnen verrijken. Toegepast op de menselijke soort: wie het parasitisme van deze soort op het milieu wil opheffen, zal de crisis in de sociale ecologie, die de mens tot parasiet maakt, moeten opheffen. *"De scheiding tussen maatschappij en natuur heeft zijn diepste wortels in de scheidingen binnen de sociale sferen, namelijk in de diepgewortelde conflicten tussen de mensen onderling."* Met sociale scheidingen bedoelt Bookchin niet uitsluitend klassentegenstellingen, maar alle hiërarchische scheidingen (man-vrouw, jongeren-ouderen, bureaucraat-burger, ...) die in de loop van de geschiedenis geïnstitutionaliseerd raakten. Ecologie leert ons dat we op een punt van 'no return' aanbeland zijn waar het *"volstrekt niet overdreven is te veronderstellen dat de onmisbare voorwaarden waaronder vormen van hoger leven mogelijk zijn, onherstelbaar vernietigd worden"*. Tegelijkertijd rijkt de sociale ecologie ons de bouwstenen aan voor een natuur- en politieke filosofie waaraan we ons uit het moeras van de ecologische vernietiging kunnen optrekken.

Bookchins ideeën over een sociale ecologie zullen einde zeventiger, begin tachtiger jaren opgenomen worden in een maalstroom van radicale

maar los samenhangende filosofische ideeën over de oorzaken van de hedendaagse milieuverloedering, die in de buitenwereld bekend zullen worden onder de naam 'diepte-ecologie'. Deze term werd in 1973 geïntroduceerd door de Noorse filosoof Arne Naess met de bedoeling zich af te zetten tegen een milieubekommernis die enkel door menselijk eigenbelang gemotiveerd wordt. De 'oppervlakkige' milieubeweging rechtvaardigt natuurbescherming met een passend nutsargument: 'en wat wint de mens ermee?' Haar fundament is dus het antropocentrisme: de opvatting dat de mens de kroon is van de schepping en de maat van alle dingen. Overwinning van dit antropocentrisme veronderstelt dat we opnieuw voeling krijgen met ons diepste wezen en ons verste verleden, dat we de bevindingen van de evolutionaire biologie en ecologie als het ware verinnerlijken.

De diepte-ecologie is geen eenduidige, systematisch uitgewerkte filosofie: het is een platform opgebouwd rond stellingen en gedragscodes die in een losse samenhang tot elkaar staan. Twee basisnormen houden het wankele gebouw van de diepte-ecologie echter recht. Enerzijds is er de norm van de zelfrealisatie die verwijst naar de innerlijke verrijking als het resultaat van het voortdurend doorbreken van de enge grenzen van het 'ik' en een identificatie-act met onze menselijke en niet-menselijke omgeving. Anderzijds is er de norm van het biocentrisch egalitarisme: alle organismen en entiteiten hebben, als onderdelen van een in elkaar verweven geheel, een gelijk recht om te leven en zich te ontplooien. Ze hebben gelijke intrinsieke waarde. De traditionele mensgerichtheid moet plaats maken voor de visie dat de mens *"ten volle burger is van de biotische gemeenschap"* en niet langer als heer en meester over de andere soorten kan regeren.

Tijdens een memorabele toespraak tot groene militanten in 1987 keerde Bookchin zich tegen deze diepte-ecologie, omdat haar ecocentrisme zich meer en meer manifesteerde als pure misantropie (mensvijandigheid). Omdat overbevolking in de Derde Wereld tot *het* voornaamste probleem wordt verklaard, zijn ronduit reactionaire en racistische stellingnamen niet meer uit den boze. Doelwit worden onder anderen de legale en illegale immigranten en vluchtelingen uit Latijns-Amerika die met hun grote kinderaantallen de ecologische draagkracht van de Verenigde Staten zouden aantasten. Voedsel- en andere hulp aan de Derde Wereld wordt afgekeurd omdat hongersnood, oorlogen en ... Aids bewuste verdedigingsreacties van Gaia zouden zijn op het parasitisme van de menselijke overbevolking.

Bookchin bekritiseert de malthusiaanse rode draad doorheen de diepte-ecologie die de mensheid als een diersoort onder de andere wil voorstellen en waarvan de spontane voortplantingsdrift een voortdurende dreiging oplevert voor de integriteit van de biosfeer. Maar: *"De mens is geen fruitvliegje. Zijn voortplantingsgedrag is diepgaand bepaald door culturele waarden, levensstandaard, sociale tradities, de positie van de vrouw, religieuze overtuigingen, sociale en politieke conflicten en uiteenlopende socio-culturele verwachtingen (...). Reduceer vrouwen tot niets meer dan voortplantingsfabrieken en de bevolkingscijfers zullen exploderen. Verschaf de mensen daarentegen een degelijk leven, een goede opvoeding, een gevoel van creatieve betekenis in het leven en, vooral, bevrijd de vrouwen van hun rol als louter draagsters van kinderen - en de bevolkingsgroei begint te stabiliseren (...)."*

Daarnaast hebben diepte-ecologisten de neiging om 'natuur' te verengen tot panoramische uitzichten van grootse en woeste wildheid. Zo ontstaat het beeld van een verzelfstandigde Natuur (met hoofdletter!) waar tegenover de mensheid zich enkel aanpassend en inpassend dient te gedragen. Bookchin stelt echter dat de natuur het historisch resultaat is van de onderlinge interactie van de soorten en van de soorten met hun milieu. Evenmin als de andere soorten kan men het de mens verwijten dat hij zijn omgeving verandert. De kwestie is alleen *hoe hij dat doet*: rationeel en ecologisch of irrationeel en onecologisch en dat hangt weer af van het maatschappelijk kader waarbinnen de mens leeft.

3. Ecologisch humanisme

Bookchin wil de politieke implicaties van de diepte-ecologische visie op de plaats van de mens in de natuur vermijden vanuit wat hij een dialectisch naturalisme noemt. Net zoals in de diepte-ecologie wordt het beeld van de niet-menselijke natuur als dode of bewusteloze materie vervangen door het beeld van een natuur gekenmerkt door toenemende complexiteit en diversiteit. Het dialectisch naturalisme meent echter dat deze eigenschappen aan de bron liggen van een ontluikende vrijheid, van de capaciteit van levensvormen om zelf richting te geven aan de eigen ontwikkeling (het is een proces van 'participatory evolution'). Die ontwikkeling van een ontkiemende vrijheid zal tenslotte volledig geactualiseerd worden in de menselijke soort, tenminste binnen de grenzen opgelegd door de sociale en politieke organisatie. De mensheid is binnen dit natuurfilosofisch kader geen produkt meer van een 'evolutionaire zondeval' die door de ontwikkeling van bewustzijn en van de capaciteit om bewust haar omgeving te veranderen de 'natuurlijke staat' verlaten zou hebben.

Binnen de dialectisch naturalistische benaderingswijze wordt de mens als de meest geavanceerde levensvorm geponeerd omwille van de unieke capaciteiten die hem door de natuur zelf verleend werden. De mens met zijn specifieke eigenschappen is een volwaardig natuurwezen, maar die evolutionaire erfenis plaatst de mens ook voor een speciale verantwoordelijkheid tegenover de evolutie: namelijk een ecologische oriëntatie geven aan die evolutie. In concreto komt dit neer op het helpen ontwikkelen van complexere levensvormen, met uitschakeling van de regressies en incoherenties die eigen zijn aan de evolutie die overgelaten wordt aan haar eigen grillig verloop.

Om deze evolutionaire 'opdracht' naar behoren te kunnen vervullen, moet het menselijk gedrag geïnspireerd worden door een *ethiek van de complementariteit* die de reëel bestaande verschillen tussen individuen, organismen en soorten erkent zonder ze echter in een hiërarchisch ordeningspatroon onder te brengen. De mens moet zich tegenover een worm anders gedragen dan tegenover een beer (verschillende niveaus van zelfbewustzijn), zonder uit het oog te verliezen dat de eerste een belangrijker rol speelt in de handhaving van de ecologische levenspiramide en dus even

goed aanspraak kan maken op een 'respectvolle' behandeling. Minder geavanceerde levensvormen zijn dus altijd méér dan louter grondstoffen voor menselijk gebruik.

Deze complementariteitsethiek zal slechts binnen het heel specifieke maatschappelijke kader van de eco-gemeenschap - gekenmerkt door confederalisme, directe democratie, een municipale economie en een libertaire eco-technologie - optimaal tot ontplooiing kunnen komen. Pas wanneer de nieuwe ethiek een spontane 'sensibility' (ingesteldheid, ontvankelijkheid) geworden is, dat wil zeggen een constante attitude die niet telkens opnieuw overwogen dient te worden, wordt de mensheid de stem van de natuur. De evolutionaire ontwikkeling mondt zo uit in een synthese van de eerste (niet-menselijke) en tweede (menselijke) natuur die Bookchin de 'vrije natuur' noemt.

4. Historische kruispunten

De hedendaagse ecologische crisis beschouwt Bookchin dus als het logisch culminatiepunt van een bepaald natuurbeeld dat zich geleidelijk aan in de loop van de menselijke beschavingsgeschiedenis gevormd heeft. Hij verwijst daarmee naar de voorstelling van de natuur als zijnde 'het rijk der schaarste' of 'het rijk van de noodzaak', een beeld dat zowel door het liberalisme als door het marxisme gedeeld wordt. Menselijke vrijheid kan, binnen dat paradigma, enkel gewonnen worden ten koste van de verovering en de onderwerping van de natuur. Met evenveel kracht verzet Bookchin zich echter tegen het beeld van de natuur als zijnde een bovenmenselijke instantie waaraan de mens zich dient te onderwerpen - zoals het geval is in bepaalde varianten van het eco-centrisme. De mensheid is geen vloek van de natuur en ook geen 'heer van de schepping'. In beide visies worden 'mensheid' en 'natuur' tegenover elkaar uitgespeeld en wordt over het hoofd gezien dat de manier waarop een mens zich gedraagt, afhangt van het maatschappelijk kader waarbinnen hij leeft.

"Niet-menselijke wezens kunnen losse gemeenschappen vormen en zelfs collectieve verdedigingshoudingen aannemen om hun jongen te beschermen tegen roofdieren. Maar zulke gemeenschappen kunnen nauwelijks gestructureerd genoemd worden (...). Mensen daarentegen creëren in hoge mate formele gemeenschappen die de tendens vertonen gestructureerd te raken in de loop van de tijd. In werkelijkheid vormen zij niet alleen gemeenschappen, maar een nieuw fenomeen, maatschappij genoemd." Bookchins sociale ecologie wil nu juist de wisselwerking aantonen tussen dat typisch menselijk kader en het overheersende natuurbeeld. Zij wil in de eerste plaats blijven stilstaan bij dié knooppunten in de sociale evolutie die het maatschappelijk kader in tegenspraak bracht met de natuur. Bookchin zoekt de oorzaak van die tegenspraak in de ontwikkeling van sociale scheidingen waardoor we eenvoudige verschillen tussen individuen en organismen hiërarchisch gaan conceptualiseren. Het is dus de evolutie van hiërarchieën die we moeten reconstrueren om een beter begrip van het verleden te krijgen en het fundament van een nieuwe toekomst te leggen. *"Sociale ecologie heeft het begrijpen van de hiërarchie - opkomst, aard en betekenis - tot het sluitstuk gemaakt van haar boodschap van een bevrijdende, rationele en ecologische maatschappij."*

Bookchin hanteert daarbij een optimistische geschiedenisopvatting: geschiedenis is *"geen opeenhoping van hopeloze idealen of een zinloze opeenvolging van gebeurtenissen"*. De mens kan het verloop van de geschiedenis beïnvloeden. Steeds zijn er ondergrondse tegenkrachten werkzaam die in scharnierperiodes ('historical crossroads') de geschiedenis op een ander spoor kunnen zetten. Eén van dergelijke historische kruispunten situeert Bookchin ergens in het neolithicum toen de mensheid de keuze had tussen machtsconcentratie in handen van patriarchen en monarchen ofwel een gedecentraliseerde machtsuitoefening op basis van 'vrouwelijke' waarden (waarbij de moederlijke zorg voor het kroost veralgemeend wordt tot een onderling hulpsysteem waarin alle leden van de gemeenschap opgenomen zijn). Een ander historisch kruispunt werd gevormd door de religieus-politieke oppositiebewegingen die zich vanaf de 16de eeuw verzetten tegen de opkomende gecentraliseerde staten en hun loodzware bureaucratieën. Ook het hedendaagse kapitalisme stelt de mensheid voor een dwingende historische keuze.

Voor de kapitalistische produktiewijze heeft Bookchin geen goed woord over: zij is het absolute kwaad, het resultaat van een maatschappelijk ontbindingsproces, een sociale orde *"die kankerachtig floreert op de stoffelijke overschotten van traditionele maatschappijen"*. Enerzijds 'trans-substantieert' (van gedaante doen wisselen) het kapitalisme via het fabriekssysteem autonome individuen tot 'beheerde dingen'. Met behulp van het gecentraliseerde staatsapparaat wordt het maatschappelijk gemeenschapsleven uit elkaar gereten en worden de traditionele mutualistische relaties vervangen door marktverhoudingen. Anderzijds wordt de traditionalistische ethische notie van het 'goede leven' (waarin 'maat' een sleutelrol speelde) vervangen door een (oneindig) streven naar het opheffen van de schaarste (die juist door datzelfde streven gecreëerd wordt, zoals Hans Achterhuis aangetoond heeft).

Maar niet alleen de mens, ook de natuur wordt door het kapitalisme 'ont-toverd'. De reeds vóór het kapitalisme bestaande opvatting over natuurbeheersing wordt niet alleen bevestigd, maar verheven tot een natuurwet: 'groei-of-sterf'. Economische groei en dus plundering van de natuur is het metabolisme van het kapitalistisch systeem: het is even absurd aan een kapitalist te vragen een einde te maken aan de economische groei als aan een plant voor te stellen op te houden met haar fotosynthese. Dit is echter ook de achilleshiel van het kapitalisme dat ons nu voor de keuze stelt *"anders te gaan leven of te sterven"*. Het kapitalisme is de hefboom van de utopie geworden. *"Het kan niet voldoende benadrukt worden dat de anarchistische noties van een evenwichtige samenleving, een directe democratie, een menswaardige technologie en een gedecentraliseerde maatschappij, dat deze rijke libertaire begrippen niet alleen wenselijk maar ook noodzakelijk zijn. Ze moeten niet enkel gerekend worden tot de grote toekomstvisies van de mens, ze vormen nu de voorwaarden voor zijn overleven. Het proces van sociale ontwikkeling heeft deze begrippen uit een ethisch en subjectief kader overgebracht in een praktisch en objectief kader."*

5. De utopie en haar verwezenlijking

Een ecologisch gezonde maatschappij heeft als elementaire bouwsteen de ecogemeenschap, vergelijkbaar met het ecosysteem in de natuur. Zo'n gemeenschap moet de specifiek menselijke eigenschappen (rationaliteit, zelfbewustzijn, doelgerichtheid,...) koesteren en bevorderen. Dat vereist in eerste instantie een menselijke schaal: een habitat is onmenselijk als het individu, omwille van haar schaal, centralisatiegraad of exclusiviteit van haar beslissingsprocedures, onmogelijk greep kan krijgen op haar functioneringsmechanismen. In de tweede plaats vereist dit ook een gedifferentieerde omgeving die veelzijdige individuen (zowel dorps- als stadsmens, hand- als hoofdarbeider, ...) voortbrengt die de stabiliteit van de gemeenschap garanderen. Echter: 'small is not necessary beautiful', tenminste als de menselijke schaal niet wordt ingebed in democratische en communautaire vormen van wederzijdse afhankelijkheid. Dit verwijst naar de noodzaak van een 'libertair confederalisme' door het institutionaliseren, op basis van directe democratie, van afspraken tussen verschillende regio's over zaken van collectief belang. Een dergelijk confederalisme is een probaat medicijn tegen lokaal/regionaal groepsegoïsme en cultureel parochialisme.

Noodzakelijke voorwaarde voor zo'n ecologisch functionerende samenleving is het bestaan van een post-schaarste maatschappij, dat wil zeggen een maatschappij die over een geavanceerde produktiecapaciteit beschikt, voldoende om met een beperkte investering in tijd en energie de elementaire en zelfs een aantal luxe-behoeften te bevredigen. Op die manier worden de deuren van de sociale arena permanent opengehouden voor het revolutionaire volk. Het volk wordt op die manier vrijgemaakt voor iets (en niet 'van iets'): de nadruk ligt hier op een actief vrijheidsbegrip, een praktijk van zichzelf en anderen vrijmaken en menselijker maken door directe participatie aan de openbare instellingen.

De post-schaarste maatschappij wordt enerzijds gedragen door een 'gemunipaliseerde economie', ontworpen in de traditie van het communautaire socialisme dat niet de fabriek maar de lokale gemeenschap als hefboom voor de democratisering van de samenleving beschouwt. Economische

eenheden worden geïntegreerd in het beheer van de lokale gemeenschappen en hun confederale organen. Dit geeft zowel een antwoord op de nadelen van de nationalisering (in plaats van de staat worden de lokale gemeenschappen versterkt) als op die van de collectivisering (de 'politisering' van de economie verhindert het ontstaan van een corporatistische mentaliteit). De andere pijler van de post-schaarste maatschappij is een *libertaire eco-technologie* die borg staat voor het beheer van de werkplaats door de betrokken werkers, in samenspraak met de burgers van de plaatselijke gemeenschap en met bijzondere aandacht voor de integratie van de werkplaats in het lokale ecosysteem en de ecogemeenschap.

Meer dan om het even andere hedendaagse eco-filosoof heeft Bookchin zich beziggehouden met de cruciale politieke vraag hoe deze maatschappelijke utopie in realiteit omgezet zou kunnen worden. Hij weet dat de parlementaire weg naar een radicale maatschappelijke transformatie onvermijdelijk verzandt in normalisatie en integratie. Hij verzet zich echter eveneens tegen het traditionele anarchistische dogma om zich verre te houden van alle electorale activiteiten en vertegenwoordigersstructuren. Ervaring van de laatste jaren leert ons dat men zich daardoor gaat opsluiten in zelfgenoegzame en/of provocerende subculturen die door de overheid gemakkelijk gemarginaliseerd en gecriminaliseerd kunnen worden.

Bookchin gaat dus op zoek naar een nieuwe 'openbare ruimte' waarbinnen de burgers ongedwongen met elkaar kunnen spreken over aangelegenheden van openbaar belang en waarbinnen de vertegenwoordigersfuncties veel gemakkelijker structureel ondergeschikt gemaakt kunnen worden aan de besluitvormingingsmacht en controle van de basis. Deze nieuwe openbare ruimte ziet hij belichaamd in de 'vrije gemeente', verankerd in steden, wijken, woonoorden, dorpen en gehuchten. Hij pleit voor de geleidelijke uitbouw van een duale machtsstructuur waarin de geïnstitutionaliseerde volksmacht van de basis beetje bij beetje het gezag van de gecentraliseerde en gebureaucratiseerde nationale staat uitholt en ondermijnt. Deze radicale veranderingsstrategie wil een werk van lange adem zijn, waarin sensationele oprispingen zoals de 'fluwelen revoluties' in Oost-Europa niet zullen ontbreken, zonder echter de doorslaggevende politiek-militaire betekenis uit het verleden te hebben.

ver**Z**

Roger Jacobs is filosoof en in België werkzaam in de basiseducatie. Hij schrijft vooral over ecologisme en anarchisme, waaronder regelmatig artikelen over Murray Bookchin.

Onder de titel 'Murray Bookchin: naar een libertaire eco-gemeenschap' publiceerde hij in het eerste nummer van *VerZ*. Dit is een sinds begin 1996 samen met Johny Lenaerts in Hasselt uitgegeven driemaandelijks tijdschrift. In het eerste nummer motiveerden zij de oprichting van het blad onder meer als volgt:

"Het is (...) 'bon ton' geworden zich neer te leggen bij het 'feit' van de kapitalistische markteconomie en een beetje meewarig neer te kijken op de relicten van de boeiende maar oh zo naïeve zeventiger en tachtiger jaren.
Ons verwondert het nog steeds dat zoveel geëngageerde mensen die nooit hoog opliepen met het sowjet-systeem, nochtans de politieke trappers kwijt raakten bij de ineenstorting van het 'reële socialisme'. Is er werkelijk geen alternatief voor het (hopelijk definitief) geblameerde marxisme-leninisme en de sociaaldemocratische bevestiging van de status-quo? Wij menen (nog steeds) van wel: in de plooien van de geschiedenis loopt het spoor van een radicaal verzet dat wij, grof omschreven, 'libertair-socialistisch' zouden willen noemen. Haar historische wortels voeren ons terug naar het 19de eeuwse anarchisme, het utopische socialisme, het radencommunisme en varianten van het ethisch socialisme. Alle hechten groot belang aan basisdemocratie, internationalisme, pacifisme en een humanistisch rationalisme. In de post-68 jaren werd deze traditie verrijkt met fundamentele bijdragen van de feministische en ecologische bewegingen. En meteen raken we aan de bestaansgrond van het nieuwe tijdschrift: het blootleggen van die alternatieve radicaliteit, wat voor ons niet alleen een kwestie van ethische wenselijkheid maar ook en vooral van materiële noodwendigheid is."

In de vier nummers van jaargang 1996 waren artikelen te lezen over onder meer:
situationisme • surrealisme • Paul van Ostaijen • Pier Paolo Pasolini
de wortels van het libertaire socialisme • staat, partij en directe democratie
de Italiaanse autonomenbeweging in de jaren zestig en zeventig
de denkbeelden van Dimitri Roussopoulos • de verzorgingsstaat
de stakingsbeweging in Frankrijk van 1995 • ecofeminisme
Agalev tussen partij en beweging

Een jaarabonnement (vier nummers) op VerZ kost 300 Bfr. (ƒ17,00) en een steunabonnement 500 Bfr. (ƒ30,00), over te maken op nummer 000-1595224-59 t.n.v. Johny Lenaerts, Platte-Lostraat 47, 3010 Kessel-Lo (België).

In de serie *socialisme en vrijheid* zijn verder verschenen:

- ➢ nr. 1 (1995) Ton Geurtsen, *Het einde van de sociaaldemocratie. Over verloren illusies en discussie-armoede*
  ISBN 90-73249-09-0

- ➢ nr. 2 (1996) Melaina Feenstra, *Positieve gedachten - negatieve gevolgen*
  ISBN 90-73249-10-4

- ➢ nr. 3 (1996) André Bons, *Een libertaire visie op de verzorgingsstaat. Een noodzakelijke aanvulling op de huidige maatschappelijke discussie*
  ISBN 90-73249-11-2

- ➢ nr. 4 (1996) Ton Geurtsen, *De religie van de arbeidsplicht*
  ISBN 90-73249-12-0

- ➢ nr. 5 (1996) Nard Loonen, *What a wonderful world! Macht en belang in Pasolini's Salò*
  ISBN 90-73249-13-9

- ➢ nr. 6 (1996) Peter Zegers, *De uitgestelde revolutie. Anarchistisch verzet tegen het fascisme in Italië 1919-1945*
  ISBN 90-73249-14-7

- ➢ nr. 7 (1996) Diverse auteurs, *125 jaar Commune van Parijs 1871-1996*
  Verschenen als katern in *De Raaf* nr. 104, juni 1996. *Prijs f4,00.*
  Ook te verkrijgen via De Raaf, postbus 51217, 1007 EE Amsterdam.

- ➢ nr. 8 (1996) Rudolf de Jong/Hanneke Willemse, *Zestig jaar Spaanse revolutie 1936-1996. Het Spaanse anarchisme en de ervaringen in Albalata de Cinca (Aragon)*
  ISBN 90-73249-15-5

Prijs per exemplaar (tenzij anders aangegeven) ƒ4,90

- ***Socialisme en vrijheid - Brochure-reeks nr. 9***